

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Marcvlfī Monachi Formvlarvm Libri Dvo

Marculfus <Monachus>

Paris, 1635

Ad Veteres Formvlas Incerti Avctoris.

urn:nbn:de:hbz:466:1-10644

Domestici, comites, grafiones, cancellarij, vel quibuslibet gradibus sublimati in provincia Ribuarina in iudicio residentes munera ad iudicium peruertendum non recipiant. Hos etiam regi iudicanti adfuisse probat Marculfus ipse lib. i. dum inter ministros & officiales qui regi adsiderent Domesticos recenset. Quod autem proprium Domesticorum munus fuerit, nō satis constat. Nec enim iidem sunt, qui aulae Constantinopolitanae Domestici, quos planum est Scholis palatinis & militaribus excubiis praefuisse, de quibus tit. De domesticis & protectoribus in utroque codice. Apud Francos vero expensas regi ad placita proficiscenti suppeditasse & necessaria quaeque praeparasse domesticos ex Gregorio Turonensi apparet. Sic enim ille lib. ix. cap. xxviii. *fuerunt etiam ad hoc placitum multi de regno eius tam Domestici quam Comites ad praeparanda regalis expensae necessaria.* Ex hoc tamen Marculfi loco, nil clarius eorum officio: quippe *Domesticus* dicitur *super villas regis*, ut planum sit Domesticos villis fiscalibus & fundis dominicis praefuisse & omnes redditus curasse.

AD VETERES FORMVLAS

INCERTI AUCTORIS.

NOTITIA DE COLONO EVINDICATO] Exē- CAP. I.
plum est sententiae inter Aduocatum seu Defensorem ecclesiae, qui vindicat aliquem in colonū fundi ecclesiastici, & ipsum colonū qui assererat se liberum. Sed cū id probare non potuisset, nec die dicta ad sacramentum cum aliis

O o

præstandum adfuisset, conuictus ipse agnouit se colonum. Itaque per Vicarium Comitis Aduocato redditus est. Qua de re conficitur instrumentum, vt omnibus id notum fiat. Vnde & Notitia appellatur.

ADVOCATVS SANCTI ILLIVS] Defensor siue protector ecclesiæ, aut monasterij qui res & iura eius tam in iudicio quam extra iudicium tuetur & actiones exercet, *Ex dno. Nā ex Synodo Carthaginensi cap. LXXV. inducta est aduocatorum defensio pro causis ecclesiæ.*

CASAM DEI] ecclesiam, alibi donatio ad *casam Dei*, & passim.

ADRHAMITVM] promissum. Adrhamine enim non est iurare, sed cauere se certa die & certo loco iuraturum: *de sacramento fidem facere in Leg. Ribuar. tit. LXVIII. Capitul. lib. III. cap. LVIII. vt si sacramenta ad palatium fuerint adrhamita in palatio perficiantur. lib. IV. c. XXVIII. vbi antiquitatis consuetudo fuit de libertate sacramenta adrhamine vel iurare, & cap. XXIX. Leg. Sal. tit. XXXIX. j. cap. prox. vnde tale sacramentum per suam fistucam visus fuit adrhamine.*

TENSANDVM] retinendum, vt libertatem retineret.

RACIMBURGIOS] Comites non solum, sed adfidentibus septem vt plurimum consiliariis ius dicebant, qui *Racimburchi* vel *rachimburgi* dicebantur. Leg. Salicæ tit. LII. 3. *Tunc grafio congreget secum septem Rachimburchios. & tit. LX. Leg. Ribuar. tit. LVII. Capitula Pipini R. s. causa sua antepsum Comitem fuit & ante Racimburchios. j. c. VI. Eisdem Scabineos dictos esse existi-*

mo, si quidem Scabinei iudices erant, & septem numero Comiti adsidebant. Capitul. lib. iiii. c. xl. vt nullus ad placitum banniat, nisi qui causam suam quarit, aut si alter ei querere debet: exceptis scabineis vii. qui ad omnia placita præesse debent. Qua occasione lubet exscribere ex Besuensis monasterij Chronico Comitis & Scabineorum iudicium, quo tam hæc formula, quam sequentia capita quæ eodem fere pertinent, non parum illustrantur.

Notum fiat posteris, & memoria commendetur quod ante illustrem virum Hildegarium Comitem, seu Iudices quos Scabinos vocant, & quamplures personas qui cum eo aderant in Montaniaco villa in mallo publico ad multorum causas audiendas & recta iudicia terminanda, ibi veniens Becto episcopus [Lingonensis] & Aduocatus suus Burgoardus nouem legitimos testes ibi presentauit, quorum nomina hæc sunt, Simeon, Agano, Bertchranus, Gouo, Machvius, Adalardus, Gerino, Gerento, Syranus. Isti testificauerunt & iurauerunt de finibus Besuensis monasterij quod à sine Pontense, & à sine Vendobrinsse & Vvaurense, & Tillense, & Vetusnimense, & Bustellense, & Bustense, & Lucense & Burburense, & Berecholpo villare, per istas marcas inter ipsos fines immunitas sit S. Petri ad integrum, & in alio loco bosco communitas ad integrum: & ab ipso sine Bustulense vsq. ad viam petrosam, & deinde vsq. ad stradam fractam, & deinde vsque ad finem Burburenensem immunitas est S. Petri ad integrum. Per istas marcas euntes ipsi nouem testes quos supra nominauimus, misso secum Balacterio illustri viro, ab Hildegario Comite, & à suis Scabinis, dixerunt, & per iudicium testificauerunt, quod à tempore Pipini Regis & deinceps per tempora

domni Caroli imperatoris vidissent inde legitimas vestituras ad partem S. Petri haberi, ita ut nec Aldo, nec heredes sui ullam legitimam vestituram exinde unquam habuissent, sed per legem & per iustitiam vestitura S. Petri fontis Besuensis erat. Tunc ipsi scabinei unanimiter iudicauerunt quod omni tempore ipsa res per illas marcas ad partem S. Petri essent vindicata atque legibus conquesta. His presentibus testibus Balderio, Madaberto, Beato, Eppleno, Baldrico, Anfino, Vormerio, Milone, Albrico notario, Feilagio, Leudino, Arberto, Valterius presens fuit & subscripsit. Data nona die mercoris proxima in mense Maio Anno II. regnante Domino nostro Lugdouico Rege atque Imperatore.

PRO COLONO] Coloni liberi quidem non serui erant, obnoxia tamen sortis & conditionis. Leg. Alaman. tit. IX. & XXIII. Liberi ecclesiastici quos colonos vocant, quos tamen frequentissime seruis adiungi & connumerari reperias: nam ad tributa & seruiles operas tenebatur. Leg. Baiuar. c. I. tit. XIII. De colonis vel seruis ecclesie qualiter seruiant, vel qualia tributa reddant, &c. Adnunciatio Caroli apud Pistas c. XX. Si quis reputatus fuerit mensuram adulterasse & cum maiori modio vel sextario annonam vel vinum accepisse, ut cum minori mensura venundaret, si liber homo est, aut secundum suam legem se inde sacramento idoneum reddat, aut &c. si autem colonus vel seruus inde reputatus fuerit, aut iudicio Dei se examinet, aut si inde conuictus fuerit, hoc ut supra diximus unde mensuram adulterauit perdat: insuper & virgis nudo corio vapulet. Sanè iure Romano ut antea diximus, nec prædia receptis colonis vendi legariue poterant, L. Si quis iniqui-

nos cxii. De legatis i. L. ii. L. xii. De agricolis
& cens. Cod lib. xi. In donatione Haganonis
ad S. Martinum Turonensem imperante Lu-
douico: *Fridegiso Abati trado mansum nostrum in-*
dominatum, &c. cum hominibus ibidem commoran-
tibus quos colonario ordine viuere constituimus.

RECOGNOVIT ET RECREDEDIT]
Recredere eiusmodi scriptoribus restituere est
& reddere. Iuo epist. cclxxv. dicit Comes quod li-
benter reddes aut recredes Comitem Niuernensem.
Vetus instrumentum in tabulario S. Mar-
tini Turonensis anno III. Rodulfi R. & sic
ex ipsis decimus sese recredidit & per fistucam guer-
piuit.

VICARIVS] Comitis, Gregor. Turon. lib.
x. c. v. responderunt hoc Animondi Vicarij dolo qui pa-
gum illum iudiciaria regebat potestate factum fuisse, &
lib. vii. c. xxiii. de Armentario Iudæo qui Tu-
ronum ciuitatem venit ad exigendas cautiones, quas
ei propter tributa publica Iniuriosus ex-vicario, ex-co-
mite vero Eunomius deposuerant. Quibus locis vide-
tur Gregorium sensisse de Vicario qui per pro-
uinciam vices Comitis agebat, quique postea
Vicecomes appellatus est. Erāt enim & alij mi-
nores Vicarij, quorū singuli sub eodem Comi-
te certis territoriis præerant, ideoque à Vva-
lfrido plebanis & parochis ecclesiarum com-
parantur. Capitul. lib. ii. c. xxviii. habeat vnus-
quisque Comes vicarios, & centenarios suos secum.
Hincmarus ep. iv. cap. xv. Comites & Vicarij, vel
etiam Decani plurima placita constituunt. Idem Epi-
stola pro episcopis Gallix & Germanix ca. iii.

Regum Comites in ciuitatibus suis, & Comitum Vicarij in plebibus. Inde frequenter veteribus instrumentis in pago illo, in Vicaria illa. Hodie Viguiers.

ACCIPERE DEBERE] Leg. Ribuar. tit. LXI. Hoc itaque constituimus, vt quicumque in causa victor extiterit, semper iudicium conscriptum accipiat.

CAP.
II,

CHARTA SACRAMENTALIS] qua statuitur, vt qui pro colono vindicatus se liberum asserit, manu sextadecima propinquorum, certa die in basilica sancti alicuius iuret se liberum esse.

IN MALLO PUBLICO] Mallus, placitum maius, vbi maiora negotia à Comite finiebantur. Leg. Salicæ tit. I. XLVI. XLVIII. LVI. LIX. LX. Capitul. lib. III. C. XXVIII. LI. LVII. & lib. IV. C. XXVIII. Vbi antiquitus consuetudo fuit de libertate sacramenta ad rhemire vel iurare, ibi mallum habeatur & ibi sacramenta iurentur. Mallus tamen neque in ecclesia neque in atrio eius habeatur. Minora vero placita Comes siue intra suam potestatem, vel vbi impetrare potuerit habeat. Volumus itaque vt domus à Comite in loco vbi mallum tenere debet constituatur, vt propter calorem solis & pluuiam publica utilitas non remaneat. Adnunciatio Caroli R. apud Pistas cap. xxxii. Vt conlimitanes & vicini Comites in vna die, si fieri potest, mallum non teneant, maxime post octauas Pasche, propter Francos homines & Aduocatos, qui ad vtrumque mallum non possunt occurrere, sed mittant sibi inuicem missos, & si vnus die Lunis mallum haberit, alter die Iouis, aut die Lunis sequentis hebdomada mallum habeat. Et ne graue ei sit qui suum mallum interiecit, qui vno anno primus tenuerit mallum, sequenti anno consentiat alteri primum tenere. Et si sacramenta

legalia in primodie Lunis post Pascha iuranda denenerint, aut in aliis feriis quando mallum tenere debuerat, mittat quisque Comes Missum suum qui ipsa sacramenta auscultet, ne ipsi homines iecti inueniantur, & ipse sic mallum suum teneat, vt barigildi eius & aduocati qui in aliis Comitatus rationes habent ad suum mallum occurrere possint. Synodi Meldensis c. LXXVI. Passim in formulis quæ sequuntur.

APVD PROXIMIORES PARENTES SVOS] Inde in Lege Salica tit. LXIII. qui cognationi renunciat dicere debet quod se de iuramento & de hereditate & de tota illorum ratione tollat.

NOCTES] Tacitus de Germanis. Nec dierum numero vt nos, sed noctium computant, sic constituunt, sic condicunt vt nox ducere diem videatur. Sæpissimè in Lege Salica, Capitulis, historicis, veteribus instrumentis, vt ad Capitula Caroli M. doctiss. Fr. Pithæus obseruat. Quo fit vt ad hæc vsque tempora plerique annui quasi hac nocte pro hodie vsurpent.

IECTIVVS] s. ad Marcul. lib. I. c. XXXVIII. CAP. Adnunciatio Caroli R. apud Pistas cap. XXXIII. VI. multi inde contendunt, & se inter se iectiscant. postea suum sacramentum se iurare debere contendunt, & contra causatores suos, si ad hoc audiendum non venerint iectiscant.

RACHIMBURGIS] de quibus s. cap. I. CAP.

MISSOS DOMNI ET GLORIOSISSIMI REGIS] Missos dominicos, j. hoc ipso capite Pipinus Maior domus in diplomate pro S. Dionysio. Omnibus episcopis, abatibus, ducibus, comitibus, domesticis, grafionibus vegariis, centenariis, vel omnibus missis nostris discurrentibus, seu quacumq.

IV.

CAP. VII.

iudiciaria potestate præditis. Quater in anno à principe legati per prouincias mittebantur, vt siquid episcopi aut comites negligentius egissent, per eorum admonitionem corrigeretur: hisque quibus à Comite ius dictum non esset illi dicerent, & pleraque negotia regis nomine perficerent, aut ad eum referrent, constitutiones quoque principum seu capitula ab iis per prouincias transmittabantur & annunciabantur. Capitul. lib. II. c. xviii. xxvi. xxvii. xxviii. lib. III. cap. xiv. xvii. lxxxiii. lxxxv. lxxxviii. & passim. Horum officium præclare describit Flodoardus Hist. Rhem. lib. II. c. xviii.

ATQVE ELIDIATA SIT] Corrupta hæc sunt, sed ita restituenda crediderim, vt ipsam terram ipse Abas habeat euindicatam atque elitigatam, ne sit post modum ex hac re omnique tempore subita causatio. Elitigata pro extrâ litem & controuersiam posita, quæ vox frequentissima est in Variis Formulis.

IN GRAFIA ILLA] in illo Comitatu. Grafiones enim Germanica lingua pro iudicibus & Comitibus vsurpantur, Auentinus lib. VII. ad an. mcccxxxv. Eodem anno Cesar VIII. KL. Ianuarias Augustam in consinio Rhetia atque Vindelicia concilium procerum conuocat. Albertum Hallusum in classem præfectorum quos nos Graphios, litteratores Comites vocant, refert. Rigordus In Vita Philippi Augusti R. ad an. mccviii. Eodem anno quidam Comes Palatinus, qui eorum lingua Landgraf vocabatur, id est Comes Palatii, &c. Sic enim ex veteribus libris legendum est. Carlomannus R. in Synodo an. dcccxlvi. Decernimus quoque vt secundum ca-

nones vnusquisque episcopus in sua parochia sollicitudinem habeat, adiuuante Grafione qui defensor ecclesie eius est, vt populus Dei paganas non faciat. Ibi enim Grafio Comes est. Sic in Lege Salica & veteribus aliis Legib. Grafionis vocabulū accipitur.

INGENVITAS] Exemplum manumissionis à Senonensi quodam archiepiscopo factæ Ludouico Pio imperante, qua secundum eius constitutionem archiepiscopus seruum suum in ecclesia manumittit, vt ad sacros ordines possit promoueri. CAP.
VIII.

STATVIT VT EPISCOPI ATQVE ABATES] Vita Ludeuici Pij. Considerans idem piusissimus imperator, non debere Christi ministros obnoxios esse humane seruituti, &c. statuit vt quicumque ex seruili conditione, conciliante scientia & morum probitate, ad ministerium altaris adsciscerentur, primum manumittantur à propriis dominis, vel priuatis, vel ecclesiasticis: & tunc demum gradibus altaris induantur. Quæ eadem continuationi Aimoini inserta sunt lib. v. cap. x. Capitul. lib. i. cap. LXXXVIII. De seruorum ordinatione &c. statutum est vt nullus episcoporum deinceps eos ad sacros ordines promouere præsumat nisi prius à dominis propriis libertatem consecuti fuerint: & quæ sequuntur quod ipsum iisdem verbis refertur ex incerto quodam Concilio Toletano à Burchardo lib. ii. cap. xxxi. & ab Iuone Decreti par. vi. cap. CLXXXII. Antea etiam id sæpe constitutum: nam & in eandem sententiam citatur ab eodem Burchardo & Gratiano auctoritas Leonis PP. Præterea Synodi Aurelianensis III. sub Childeberto R. cap. xxi.

nominatim cautum apparet, vt nullus seruilib. colonariisq; conditionib. obligatus, iuxta statuta sedis apostolica ad honores ecclesiasticos admittatur, nisi testamento aut per tabulas constituerit eum absolutum. Eodem pertinet Nouel. cxxiii. §. Si seruus c. xvii.

PERMISSV IPSIVS LIBERTATE DONENT] innuit seruos ecclesiarum, de quibus heic agitur, non potuisse manumitti etiam ordinandi gratia, sine principis auctoritate, cum alienationis species videatur.

HLVDOVICI AVGVSTI AVCTORITATE QVÆ SENONIS IN ARCIBO ECCLESIAE EPISCOPII SERVATVR.] Capitul. lib. i. cap. lxxxviii. De ecclesiarum vero serui communis sententia decretum est, vt archiepiscopi per singulas provincias constituti nostram auctoritatem, suffraganei vero illorum, exemplar illius penes se habeant. Et quodcumque de familia ecclesie vili inuentus aliquis ordinandus est, in ambone ipsa auctoritate coram populo legatur, &c. Burchardus lib. ii. cap. xxxii. Synodi Triburiensis c. xxv.

IN ARCIBO] archio, archiuo.

EPISCOPII] domus episcopi. Synodi Meldensis c. xxvi. Suggestendum est & ex diuino mandato intimandum regia maiestati, vt episcopium quod domus episcopi appellatur &c. venerabiliter ac reuerenter introeat, & secundum sanctam predecessorum consuetudinem, quando orationis & debite susceptionis gratia in transitu conuenienti ciuitatem ingressus fuerit, baculis episcopalibus reuerenter inhabitet.

CENSEO TE ATQVE STATVO ANTE SACRI ALTARIS CORNV] Manumissio in ecclesia ante altaris cornu solita cele-

brari Formul. Leg. Rom. c. xii. Capitul. lib. i. c. lxxxviii. in ambone ipsa auctoritas coram populo legatur, & coram sacerdotibus vel coram fidelibus laicis ante cornu altaris, sicut in nostra auctoritate continetur, remota qualibet calliditate libertatem consequatur, & tunc demum ad gradus ecclesiasticos promoueat. Exemplum manumissionis apud Burchardum lib. ii. c. xxvi. ego Burchardus Vormaticensis ecclesie episcopus quendam ecclesie nostrae famulum nomine Eberhardum, sacris ordinibus oblatum, ad altaris cornu, nobilium virorum in praesentia per hoc auctoritatis testamentum statuo, ita ut ab hodierno die & tempore bene ingenuus atque ab omni seruitutis vinculo securus permaneat. Seruos autem qui manumittebantur ut clerici fierent alibi quam in ecclesia manumitti non potuisse docet idem Burchardus cap. xxviii.

CIVEMQVE ROMANVM APPELLARI] qui in ecclesiis manumittebantur, ciues Romani, non Latini fiebant, maximamque libertatem consequabantur, ex constitutione Constantini L. i. Cod. Th. De manumiss. in eccl. Ideoque haec clausula instrumentis libertatis apponi solita. Formul. Leg. Rom. c. xii. B. Gregorius PP. Regist. lib. v. epist. xii. vos Montanum atque Thomam famulos sanctae Romanae ecclesiae, cui, Deo adiutore deseruimus, liberos ex hac die ciuesque Romanos efficimus, omneque vestrum vobis relaxamus seruitutis peculium. Cuius tamen appellationis Caroli M. & Ludouici Pij saeculo non aliam vim fuisse existimo, quam ut Lege Romana manumissi vterentur.

N V L L I H O M I N V M Q V I C Q V A M

DEBEAS SERVITII ATQVE OBSEQUII] Hinc apparet non tantum seruos sed etiam libertos qui obsequiis erga patronos tenerentur ordinari non potuisse. Debet enim ab aliis immunis esse qui diuinæ militiæ aggregandus est, vt Leonis PP. verbis vtat. Synodus Toletana apud Burchardum lib. II. cap. xxv. *Quicumque libertatem à dominis suis ita percipiunt, vt nullum sibi met in eis obsequium patronus retentet, isti si sine crimine capitali sunt, ad clericatus ordinem suscipiantur, quia directa manumissione absoluti esse noscuntur, qui vero retento obsequio manumissi sunt, pro eo quod adhuc patrono seruituti tenentur obnoxij, nullatenus sunt ad ecclesiasticum ordinem promouendi, ne quando voluerint eorum domini fiant ex clericis serui.*

CANONICIS ADMONITI SANCTIONIBVS VT SI QVA DEINCEPS PRÆDIA] In Capitulis id ipsum statuitur: lib. I. c. LXXXVIII. *Si post ordinationem aliquid adquisierit, illud obseruetur quod in canonibus de consecratis nihil habentibus constitutum est.* Canonice autem sanctiones illæ, de quibus heic & in Capitulis, sunt synodorum decreta quibus statuitur, vt clerici qui nihil habentes consecrati sunt si postea aliquid adquisierint, id omne ad ecclesiam pertineat. Synodi Carthaginensis III. c. XLIX. *Placuit vt episcopi, presbyteri, diaconi vel quicumque clerici qui nihil habentes ordinantur, & tempore episcopatus vel clericatus sui agros vel quacumque prædia nomine suo comparant, tanquam rerum dominicarum inuasionis crimine teneantur, nisi admoniti ecclesiæ eadem ipsa contulerint,* Burchardus vt vnusquisque presbyter res quas post diem consecrationis adquisierit, propria ec-

clēſiē relinquat. Idem Burch. lib. III. c. CXVIII. ex Synodo Rhemenſi refert hæc verba. *Inueſtigandum ſi nihil patrimonij habens preſbyter quando promotus eſt ad ordinem eccleſiaſticum poſtea emerit prædicia cuius iuris ſint, quoniam eccleſiæ ad quam de nihil habente promotus eſt eſſe debent, iuxta canonicam authoritatem.* Eadem verba extant in cap. I. De peculio clericorum, quæ tamen citantur ex concilio Arelatenſi.

MANDATVM] continet ſimplex mandatum ſeu procuratiōem litigandi cauſa, vt & ſimilis eſt apud Marculfum lib. I. c. XXI. & li. II. c. XXXI. CAP. IX.

TRACTVRIA PRO ITINERE PER- AGENDO] Tracturia pro Tractoria. Nã heic forma quædã quaſi Tractoriæ refertur, qua epiſcopus eum cui ob delicta pœnitentiæ cauſa peregrinatio indicta fuerat commēdat iis ad quos iter faciens peruenerit, vt ſciant non alia ex cauſa illum peregrinari, nec vagari. Itaq. rogat vt ei manſionem & focum, panem & aquã præſtēt. De Tractoria dictũ eſt ad Marcul. li. I. c. XI. CAP. X.

CENTENARIIS] Singuli Comitatus in Centenas ſeu territoria quædam diuidebantur, quibus Minores Iudicēs præerant ſub Comitis diſpoſitione, qui à Centena Centenarij dicebantur. Synodi Cabilonenſis ſub Carolo M. cap. XXI. *Comitibus & iudicibus hoc ſummopere obſeruandum eſt vt iuſte iudicent: paulò poſt. Sed & miniſtros quos Vicarios & Centenarios vocant iuſtos habere debent. Qui tamen non de omnibus cauſis, ſed de minoribus tantum iudicabant.* Capitul. lib. IV. cap. XXVI. *Omnis controuerſia coram Centenario deſiniri poteſt, excepta redditione terræ,*

Et mancipiorum, quæ non nisi coram Comite fieri potest. lib. III. c. LXXIX. Vt nullus homo in placito Centenarij neque ad mortem, neque ad libertatem suam amittendam aut ad res reddendas vel mancipia iudicetur: sed ista in presentia Comitum vel Missorum nostrorum iudicentur. Centenarios porro per pagos statutos esse scribit Vvalafridus Strabo, & planè eosdem cum Vicariis facit, quos etiam cum presbyteris ecclesiarum baptismalium qui minoribus presbyteris præstant comparat.

DECANIS] Minimi sunt iudices sub Centenariis, & à Vvalafrido minoribus presbyteris conferuntur. Hincmar. ep. IV. c. XV. *Comites & Vicarij, vel etiam Decani plurima placita constituunt, &c.*

CAP.
XII.

LITTERÆ COMMENDATITIÆ] Clericis sine proprii episcopi licentia peregrinari non licebat, nec peregrinantes ab alio episcopo suscipi & admitti poterant, nisi ab episcopo suo commendatitias litteras impetrassent. Synodi Calchedonensis can. XIII. *Ἐπιτοὺς κληρικῶν καὶ ἀγνώστους ἐν ἑτέροις πόλεσι δίχα συστατικῶν γραμμάτων τῶ ἰδίου ἐπισκόπου, μηδὲ ὄλως μηδὲ αὐτῶ λειτουργεῖν.* Synodi VI. in Trullo can. XVII. Synodi Agathensis c. XXXVIII. *Clericis sine commendatitiis episcopi licentia non pateat euagandi.* Synodi Epaunensis c. VI. Burchardus lib. II. cap. CXXXVII. CXXXVIII. CXLI. *Formata* ut plurimum apud Latinos scriptores hæ litteræ appellantur. Optatus Mileuitanus lib. I. de Syricio PP. *cum quo nobis totus orbis commercio formatarum in una communionis societate concordat, siue quod certa forma certisque notis conceptæ essent, siue*

AD VETER. FORMVL. 601
etiam à forma seu sigillo quod addebatur, ut
putat eruditissimus Iac. Sirmondus in Notis ad
Goffridum: cui posteriori sententiæ suffragari
videtur quod dicitur in Synodo Cabilonensi
sub Carolo M. cap. xli. presbyterum qui pro-
prio loco dimisso ad alium migrat litteras ha-
bere debere *in quibus sint nomina episcopi & ciuita-
tis plumbo impressa.* Est etiam in Ordine Roma-
no epistola, quo episcopi à Pontifice Romani
consecrati ad ciuitates suas remittuntur & of-
ficij admonentur quæ *Formata episcopo danda
nuncupatur,* cum tamen commendatitia non sit,
quod aliis confirmari posset exemplis. Illud
autem obseruandum non tantum clericis pere-
grinantibus formata opus esse, sed nec episco-
pis remota loca petere absque metropolitani
formata licuisse: ideoque Laudunensem episco-
pum nepotem suum Hincmarus reprehendit
quod absque metropolitani epistola extra dice-
cesim sæpe profectus esset. Quod ius Formatae
episcopis dandæ Vigilus PP. ep. vii. Auxanio
Arelatensi episcopo tribuit, cui vices suas com-
miserat. Nullus, inquit *de Pontificibus tua per has
vices ordinationi commissis in longinquis quibuslibet lo-
cis audeat proficisci, nisi solenni more (sicut decessore
nostro prædecessori vestro similiter concedente consue-
uerant) Formatam vestrae charitatis acceperit.*

MAGNONI] Carolo M. imperante vixit
Magno Senonensis archiepiscopus cuius est
hæc Formata, quod & annus his litteris adscri-
ptus ostendit. Ille est qui Notas iuris collegit
& Carolo M. dicauit, quibus ipse hos præfixit
versiculos. *Hæc iuris antea libens Rex accipe Carle.*

Offert deuotus quæ tibi Magnotuus.

ET VT CERTIVS CREDATIS, GRÆCA ELEMENTA] Solebant episcopi in formati seu commendatitiis litteris, ne qua fraus fieret, vti certis quibusdam notis & symbolis, litteris videlicet Græcis quæ certum numerum exprimerent. Quod quomodo fieret exponit Atticus in fine Synodi Calchedonensis. Iuo Decreti Par. vi. cap. cccxxxiii. Gratianus Distinct. lxxiii. additis duabus harum epistolarum formulis, quarum vna Burchardi est lib. ii. c. ccxxvii.

CAP.
xiii.

INGENUITAS] De ingenuitate ad Marculf. cap xxxii. lib. ii. abundè diximus.

TESTAMENTVM ETIAM FACIENDI] Saluianus Ad ecclesiam catholicam lib. iii. *illi testamenti faciendi arbitrium dant libertis, in tollis liberis.* Quod plenæ libertatis qua ciues Romani efficiebantur proprium erat, non Latine. Verum hoc sæculo, eiusmodi differentiam euauisse antea monui.

DEFENSIONEM VEL MVNDEVRDEM ECCLESiarvm] Marculfus lib. ii. c. xxxii. Concilium Toletanum v. c. lxxii. *Liberti qui à quibuscumque manumissi sunt, atque ecclesie patrocinio commendati existunt, sicut regule antiquorum patrum constituerunt, sacerdotali defensione à cuiuslibet insolentia protegantur, siue in statu libertatis eorum, seu in peculio quod habere noscuntur.*

CAP.
xviii.

CHARTA AGNATIONIS] qua dominus serui cui se ingenua iunxit illis indulget, vt qui ex eis nascentur, liberi permaneant. Marculfus lib. ii. c. xxix. vbi plura.

TRADI-

TRADITORIA DE TERRA] Forma CAP.
est traditionis agri antea venditi. XIX.

VEL TERRAM VEL HERBAM VISVS
FVIT TRADIDISSE] j. cap. XLIII. per ter-
ram vel herbam sicut lex est ad partem sancti illius vi-
sus est tradidisse. Sic Leg. Baiuar. cap. xvii. tit. iii.
ea ratione firmet per quatuor angulos campi, aut desi-
gnatis terminis, per hac verba tollat de ipsa terra vel
aratrum circumducatur, vel de herbis aut ramis, sylua
si fuerit, ego tibi tradidi & legitime firmabo per ternas
vices. Non dissimilis est traditionis forma quæ
ab Innocentio III. PP. describitur in cap. ii.
De consuetudine hanc conferendi formam esse pro-
ponis, quod in huiusmodi donationibus modicum terre
consuevit in manu accipere, vel in extremitate pallij ma-
nu prelati ecclesie sustinetur, aut super altare ponem-
dum sub testimonio videntium & audientium sub di-
cta forma quæ scotatio vulgariter appellatur. De aliis
traditionum modis nonnulla notauimus ad
Marcul. lib. i. c. xiii.

EXITVM FECISSE] in signum scilicet
traditionis exhibat, loco cedebat, vacuamq. pos-
sionem in alterum transferebat: aliàs tamen
exitum scriptum est, vt sit sensus, eum possessio-
ne se exuisse, vt alius ea vestiretur, si sæculi ver-
bis vti licet, vtrumque retineri potest.

NOTITIA DE SERVO VENDITO] in CAP.
strumentum venditionis serui. XXI.

NOTITIA DE IACTIVIS] qua notum CAP.
fit quendam vadimonium deseruisse. Marculf. XXI.
lib. i. cap. xxxvii. vnde petenda huius capitis
interpretatio.

SECVRITAS] Marculf. lib. ii. c. xviii. CAP.
PP XXIII.

VT ILLAM LEVDEM VT LEXERAT
SOLVERE DEBERET] Leudis, pretium cō-
positionis pro homicidio. Leg. Salicæ tit. XLIII.
II. *Si autem qui præcipitatus est mortuus fuerit tota
leude sua componatur. 12. medietate leudis eius compo-
nat, ille vero qui eum occiderit secundum legem eum
componat. Leg. Frisionum tit. II. expositor nec iuret,
nec leudem soluat, sed inimicitias propinquorum occisi
patiatur donec se cum eis reconciliet.*

CAP. MANDATVM] eius qui propter morbum
XXV. vel ætatem rebus suis superesse non potest.
Marculf. lib. I. c. XXI.

CAP. PRECARIA] de precaria iam satis ad Mar-
XXVII. culf. lib. II. c. V.

CAP. PRESTARIA] præstationis charta. s. ad
XXVIII. Marculf. cap. XL. lib. II.

CENSVM AD LVMEN VEL SACRI-
FICIVM SOLIDOS TANTOS] In precariis
ab ecclesia concessis solebat merces quædam
feu census annuus interuenire. Synodus Lepti-
nensis, *ea conditione vt annis singulis de vnaquaque
casata solidus id est duodecim denarij ad ecclesiam vel
monasterium reddantur.* Flodoard. Hist. Rhem. lib.
III. c. XX. ex Hincmaro, *quomodo Carolus Pipini regis
filius eandem villam apud Tilpinum archiepiscopum ob-
tinuerit in præstariam, ea conditione vt capellas ad ip-
sam pertinentes cum nonis & decimis episcopus Rhe-
morum retineret, & rex duodecim libras argenti in la-
minaribus ecclesie daret, & quod hunc censum tam ip-
se rex quàm successores eius persoluerunt. Quæ censum
in recognitionē domini præstari idem Hinc-
marus innuit apud eundem lib. III. c. XXVI. ne forte
suggeratur imperatori, quod cupiditate illectus hunc*

*ensum repetat, quem in suos usus nunquam redegerat: sed cupiens euadere periculum, ne silentio suo in diebus suis census ipse depereat, & ipsa villa in alodem ver-
tatur.*

NOTITIA DE HOMINE FORBATV. CAP. XXIX.
DO] Formula iurisiurandi quod prestare tene-
tur is qui adgressorem interfecit, nimirum ob
tutelam corporis sui & vim repellendo occi-
disse. Eiusdem argumenti est cap. xxx. Formul.
Leg. Rom.

COLPVs] ictus vt vett Glossæ apud Pithœu
rectè interpretantur, nostris *coup*. Leg. Salic. tit.
xix. *Si quis ingenuus ingenuum fuste percusserit, & ta-
men sanguis non exierit vsque ad tres colpos, pro vno-
quoque ictu cxx. denarios, qui faciunt sol. iiii. soluat.*

FORBATVDVM] Sic in Form. Leg. Rom.
cap. xxx. Decretum Childeberti R. *iudex loci il-
lius solatio collecto ipsum raptorem occidat, & iaceat
forbatudus. quasi forbatudus pro iure cæso dice-
retur. Quod apertius traditur in Leg. Ribuar.
tit. lxxix. De homine forbatudo. Si quis hominem su-
per rebus suis comprehenderit, & eum ligare voluerit,
aut super uxorem, seu super filiam, vel his similibus,
& non prauauerit ligare, sed colpus ei excesserit, &
eum interfecerit, coram testibus in quadringio in clida
eum leuare debet, & sic xl. seu xlii. noctes custodire,
& tunc ante iudicem in arabo conuret quod eum de
vita forsactum interfecisset. Sin autem ista non adim-
pleuerit, homicidij culpabilis iudicetur.*

INFRA NOCTES XLII.] numerus re-
spondet Legi Ribuarix, cuius particulam mo-
do adscripsi: in qua tamen ex hoc loco pro xiv.
legendum esse putarem xlii. alij viderint.

SICVT LEX EST] Leg. Ribuar. tit. LXXIX.

APVD TRES ALOARIVS] Sic j. c. xxiii. post ipsum tres aloaria & XII. conlaudantes iurauerunt. Plenius tamen inquirendum cenſeo.

ET LINGVAS EORVM LEGIBVS DIVERERVNT] hoc eſt ſecundum leges iurauerunt eum qui iuravit vera dixiſſe. Formul. Leg. Rom. cap. xxxi. ſimiliter teſtes ſibi ſimiles viſores & cognitores ſecundum quod ei iudicatum fuit, poſt ipſum iurauerunt, vt quicquid iam dictus ille de hac cauſa iuravit verum & idoneum ſacramentum dedit. Leg. Alam. tit. vi. ſ. ad Marculf. lib. i. c. xxxviii. Fortè legēdum dixerunt, vt j. c. xxxiii. & xxxiv.

CAP.
xxx.

INDICVLVS REGALIS] Regia epiſtola qua rex Comiti mandat, vt cuidam qui queritur, quod alij res ſuas retinerent, ius dicat, aut ſi illi ſatisfacere recuſent cogat eos fideiuſſores ante regem iudicio ſiſtendi cauſa dare. Marcul. lib. i. cap. xxvii. & xxviii. Quid ſit Indiculus ad cap. vi. Marculfi expoſitum eſt.

IN VESTRO MINISTERIO] Miniſterium pro territorio. Capitul. lib. ii. c. xviii. ſicut in capitulis qua de hac re illis Comitib. dedimus, in quorū miniſterio moneta percutitur conſtitutū eſt, & paſſim.

SVPER NOCTES TANTAS] i. intra tot dies. Nam ſpatia temporis nō numero dierum, ſed noctium finiebant, vt antea dictum eſt.

CAP.
xxxi.

ALIVS INDICVLVS] Immunitas eſt militiae, qua ſeni à rege conceditur.

DE OMNI HOSTE] exercitu. Capitul. lib. iii. c. ix. x. quicumque homo noſtros habens honores in hoſtem bannitus fuerit. Appendix Aimoini

lib. iv. cap. lvi. rebellantibus Saxonibus paganissimis, qui contra Rhenum fluvium consistunt strenuus vir Carolus hostem movit Francorum. Adnunciatio apud Pistas cap. xxvi. Ut pagenses Franci qui caballos habent vel habere possunt cum suis Comitibus in hostem pergant. Nostris host.

ARRIBANNO] seu Heribanno, pœna est pecuniaria eius qui ad expeditionem post principis bannum seu edictum profectus non est. Gregor. Turon. lib. v. cap. xxvi. Post hæc Chilpericus rex de pauperibus & iunioribus ecclesie vel basilicæ iussit bannos exigere pro eo quod in exercitum non ambulassent. & lib. vii. cap. xlii. post hæc edictum à iudicibus datum est, ut qui in hac expeditione tardi fuerant damnarentur. Capitul. lib. iii. cap. xiv. De Heribanno volumus ut missi nostri fideliter exactare debeant. & cap. xxxv. & lxxviii. In Legib. Longobardorum heribanni multa est lx. solidorum.

DISMANARE] i. de domo extrahere.

NOTITIA DE COLONITIO] s. c. i. iv. v.

CAP.

NOTITIA DE HERBIS MALEFICIS]

xxxii.

CAP.

Iusiurandum mulieris, quæ veneficio hominem occidisse accusabatur, quod scilicet potionem maleficam ei nunquam temperasset aut propinasset.

xxxiv.

MALLAVIT] in ius seu ad mallum. Comitibus vocavit.

HERBAS MALEFICAS TEMPERASSEM] Leg. Sal. tit. xxi. De maleficiis. Si quis alteri herbas dederit bibere, & mortuus fuerit vii. den. qui faciit sol. cc. culpabilis indicetur. 2. si vero biberit & mortuus non fuerit, &c. ille qui dedit pro aliquo maleficio culpabilis indicetur. Greg. Tur. lib. vi. cap. xxxv. de

Mummolo qui maleficij incusatus est, quod herbam se habere ad tormina & dysenteriam sanandam professus sit: apud eundem Gregorium *per herbarum venena*. Inde *enberber*.

CAP. XXXV. CESSIO] donatio à patre vni ex filiis facta, vt præcipuum illud habeat. Similis est apud Marcul. lib. II. cap. XI. quæ in nepotem confertur.

CAP. XXXVI. EVACVATORIA] apocha, s. ad Marculf. lib. II. cap. XXXV.

CAP. XXXVII. LIBELLVS DOTIS] de libello dotis s. ad lib. II. cap. XV.

MANCIPIA STANTIA] villici, qui fundum exercent, & inter instrumenta fundi numerantur.

CAP. XXXIIX. INDICVLVS REGALIS] Videndus Marcul. lib. I. cap. XXXVII.

APVD NOSTRVM SIGNACVLVM] *Apud* heic dicitur pro *cum* aut *per*, quod non raro in illius sæculi auctoribus occurrit. s. cap. II. *apud proximiores parentes suos octo iuret.* & cap. XXIX. in f. Itaque quod heic dicitur *apud nostrum signaculum* sic accipiendum est, *per litteras anulo seu sigillo nostro firmatas*. Nam vt diximus in diculo sigillum non addebatur.

MANNITVM] Mannire, in ius vocare, Leg. Sal. tit. I. & aliàs sæpissime, quasi *monere*.

CAP. XXXIX. ÆQVALENTIA VEL PACTVM] Diuisio hereditatis inter fratres, quæ æqualètia heic appellatur, quod æquis partibus fiat. Marculf. lib. II. cap. XIV.

ÆQVALENTIA DIVIDERE] æqua lance. Inde huius capitis titulus. Marculf. lib. II.

cap. xiv. *aqua lance inter se visi sunt diuisisse vel ex-
aquasse.*

CVM OMNI DESUPER POSITO] *su-
prapósito passim in Formul. Leg. Rom. j. cap. xl.
vna cum superpositis. apud Iurifconsultos cum om-
nibus qua ibi erunt : clausula in venditionibus,
donationibus, legatis, diuisionibus hereditatis
frequentissima.*

PECVLIVM PRÆSIDIVM] *de peculij
& præsidij voce ad lib. ii. Marculfi.*

DONATIO AD CASAM DEI] *Casa Dei CAP.
pro ecclesia, quasi domus Dei. Hincm. Ep. vii. ^{xl.}
c. xxxv. Prouidendum est etiam vt de nihil habentibus
promoti presbyteri non præsumant qua de facultati-
bus ecclesiæ comparauerunt vendere, vel quasi ad Casam
Dei tradere, nisi ad ecclesiam cuius propria esse debent.*

GRAFIA ILLA] *Comitatu illo. s. ad
cap. vii.*

APVD IUGALEM MEVM VISA SVM
CONQUISISSE] *Tertiani videlicet rerum
stante coniugio quæsitaram. Plura ad lib. ii.
cap. xvii.*

DE FILII MEI LVCTVOSA HERE-
DITATE] *Ita Papinianus apud Iustinianum
L. ult. Cod. De institut. & substitut. Luctuosam
hereditatem ad matrem venire curauit. Iustiniano
tristis successio. Institut. De senatusconsul. Ter-
tullian. in pr.*

EMVNITAS SANCTORVM] *privilegium CAP.
immunitatis monasterio à rege concessum, qua ^{xliv.}
de re plura ad cap. iii. lib. i.*

HOMINIBVS VASSIS NOSTRIS.]
Fortasse Legendum omnibus vassis nostris, aut

faltem addendum *hominibus & vasis nostris.*

IN CVRTIBVS VEL VILLIS] Villas etiam Curtes dictas fuisse hic locus ostendit, Sic in diplomate Caroli R. pro Corbeia cœnobio *villas seu curtes vel ea qua deinceps in parte ipsius ecclesie voluerit diuina pietas augeri.* & in Traditionibus Fuldensibus lib. II. *iugerum curtiferum* dicitur in quo ædificium rusticum & villula esset. Leg. Salicæ tit. VI. *canem custodem domus sue curtis.* Olim quidem *Cortem* Romani dixere eam villæ partem quæ mœnibus cincta est, & in qua permulta rustica opera exercentur. Varro De re rusticali. I. & Palladius lib. I. Sanè in Synodo Confluentina an. DCCCLX. aliter accipitur: *curtem enim aulam & comitatum principis vocat: in hostem & ad placitum suæ ad curtem veniens.*

RETRIBUTIONES EXACTANDAS] Exactare pro exigere. Marculfus lib. I. cap. II. Diplomata Ludouici & Caroli Calui pro S. Germano, quæ interfertur continuationi Aimoini lib. V. cap. X. & XXXIII. *Neque seruitia ab eis exactet, neque paraueros aut expensas ad hospitum susceptiones recipiat.* Capitul. lib. III. c. XIV. *Heribannum exactare.*

CAP.
XLV.

INDICVLVS REGALIS] Exemplum immunitatis vectigalium à Carolo R. cōcessæ,

NVLLAS VENDITAS] Vectigal est rerū in foro & publicis nundinis, cuius mentionem in Gallicis quibusdam vetustis instrumentis legisse memini: hodie quidem rerum immobilium *eiōdēxtra* dicuntur *ventes.*

RODATICVM] Capitul. lib. VI. c. CCXIX. *Et*

nullus homo præsumat theloneum per vias, nec per villas, rotaticum, nec pulueraticum recipere. Hodie Rouage, quod vectigalis genus ex vino vendito colligitur. Rotaticum in diplomate Dagoberti R. de mercato S. Dionysij, vbi varia tributorum nomina recensentur, & in præcepto cōfirmationis Pipini R. de eodem mercato, nec de nauigijs, nec de portib. nec de carnis, nec de saumis vllum theloneum vel foraticum seu rotaticum, vel pontaticum, vel portaticum, vel salutaticum, seu cespitaticum, siue mutaticum vel aliquam exactionem aut consuetudinem exigere.

FORATICVM] Præcepta Dagoberti & Pipini, quæ modo exscripsimus. Diploma Ludouici & Lotharij in continuat. Aimoini lib. v. cap. x. hodie certè Foragium ius illud vocamus, quod ex vino minutatim vendito debetur.

PONTATICVM] quod in pontib. pro transitu datur. Capitul. lib. iiii. c. xii. Placuit nobis, vt antiqua & infra thelonea à negotiatoribus exigantur, tam de pontib. quamq; de nauigijs seu mercatis. Idē Carolus imp. & Ludouicus prohibuerūt theloneū exigi vbi necesse nō est fluuiū per pontē transmeare, & ne quis cogatur ad pontū ire thelonei causa. Cap. li. iv. c. xxxi. In Legib. Benearnensiu pōtage.

SEV MERCADA] mercatus.

COMMERCIVS] negotiationis socius.

NEGOTIVM] Negotium, pro re vānali, merx. Sic negotium pro mercatura in Capitul. lib. i. c. cxxx. Si hoc propter necessitatem comparat, vs sibi habeat & alijs tribuat, negotium dicimus.

RELATVM QVOD DICITVR APENNIS] De instru- CAP.
mētorū amissione vel exustione, quæ hostiū in- XLVI.
cursu, aut quolibet alio casu accidit, satis multa

ad xxxiii. cap. lib. i. ubi litterarum principalium exemplum proponitur quæ ab eo qui iacturam passus erat impetrari solebant, ne difficili postea probatione eius iura deteriora fieret. Hæc autem similis quædam formula exhibetur, non tamen à rege, sed à comite data. Quæ, sedente in iudicio comite, testes adhibentur qui alicuius domum cum mobilibus rebus, chartis & instrumentis quæ inerant, incendio consumptam testentur. Ideoque comes eius rei testationem in scriptis redactam concedit, ut res omnes quas hic antea possidebat, in posterum securè etiam possideat.

CHARTVLAM RELATIONIS QVÆ DICITVR APENNIS.] Sic in Formul. Leg. Rom. cap. xxviii. Quæ autem eius nominis origo sit, mihi planè non liquet, & fortasè mendum est. Sanè dubitavi num legendū esset à pari, quod eandem & parem vim habeat atq; instrumenta amissa: quam vocem à pari & apparibus eodem ferè sensu hac ætate vsitatam fuisse reperio. In Registro B. Gregorij lib. vii. est epistola ut episcopi cum mulieribus non habitent, quæ ad plures Defensores & subdiaconos scripta est: additur apparibus, i. omnib. eodem exemplo, nam etsi pluribus sit inscripta, ad vnum tantum loqui Gregoriū manifestum est. Sic eod. lib. ep. cxii. accipienda est epistolæ inscriptio: *Syagro, Betherio, Virgilio & Desiderio episcopis Galliarum apparibus.* Et apud Hincmarum ep. vi. c. xxviii. *Zozimus PP. ad Aurelium & vniuersos episcopos per Africam constitutos, vniuersosque episcopos per Gallias & septem prouincias constitutos, & vniuersi*

episcopis per Hispaniam constitutis à pari, hoc est eodem exemplo. Aliorum sit iudicium.

CHARTVLAM RELATIONIS QVÆ CAP. DICITVR] apparet heic *appennis* vocē deesse. XLVII.

HEREDITORIA] Libellus seu epistola, qua pater filiam naturalem, quam ex propria ancilla susceperat ad hereditatem suam vocat aliàs non successuram.

IACTANTE DENARIO] iactato denario ante regem. Manumissionis modus, de quo ad lib. I. cap. XXII.

REDEMPTIONALE] seu *charta redemptio-* CAP. *nalis*, per quam seruus seipsum de peculio suo XLVIII. redimit, & dato pretio libertate à domino donatur, ita vt ab obsequiis omnibus & iure patronatus liber & immunis permaneat. Quod ita demū procedit si sciat dominus nūmos peculiare esse. Alioqui enim, vt est in Leg. Baiuu. c. xv. tit. vii. *Si quis seruus de peculio suo fuerit redemptus, & hoc dominus eius forte nescierit, de domini potestate non exeat, quia non precium, sed res serui sui dum ignorat accipit*, quod caput exscripsit Benedictus Leuita Capitul. lib. v. cap. ccvii.

IN AMICTO] In veste, ex qua amictus dictione supplendæ lacunæ, s. cap. xv. & xvi.

HEREDITORIA] Cum Lege Salica filia CAP. XLIX. in antiqua patris alode non succederet, tamen hac formula ad hereditatem admitti potest, vt cum fratribus portionem ferat. Marculf. lib. II. cap. XII. *vt filia cum fratribus in paterna succedat alode.*

LEX SALICA CONTINET] tit. LXII.

APVD GERMANOS TVOS] i. cū germanis tuis.

CAP. L. CAUTIO DE VINEA] oppignatio est vineæ pro debito, cum antichresi.

ARIPENNOS TANTOS] mensura est terræ, vt & iugerum, acra, bannaria, arialis, opera. Gregor. Turon. lib. v. cap. xxviii. *statuum fuerat vt possessor de propria terra vuam amphoram vini per aripennem redderet. hodie arpent.* Glossæ vett. *Arpendium*, *ἀρέπη*: quam vocem Scaliger in Diras Valerij Catonis Latinam esse contendit, quasi *arupennium*. Reperio tamen apud Columellam De re rustica lib. v. cap. i. Gallos semiugerum *arepennem* vocasse: nunc certè vt plurimum pro integro iugero accipitur.

CAP. LI SECURITAS] de securitate Marculf. lib. ii. cap. xviii. & s. cap. xxxi.

CESSET] pro cecidisset.

CAP. LII. DONATIO AD FILIOS] naturales videlicet, non ex iustis nuptiis procreatos. Pertinet hæc formula ad Legem Romanam.

LEX ET CONSVETVDO EXOSCIT] Iure Romano filij naturales patri ex testamento heredes esse poterant in assem: atque adeo in substitutione facta, si sine liberis aliquis decederit, Papinianus existimauit deficere conditionem, si naturales liberi extarēt L. Ex facto xvii. §. Si quis ad Senatusconf. Trebel. L. Generaliter §. vlt. Cod. De institut. & substit. Lege tamen à Valeriano Valente & Gratiano lata, is qui legitimos filios vel nepotes, aut patrem vel matrem haberet, non poterat naturalibus liberis plus vncia relinquere: quod si non essent iusti liberi nec pater aut mater, vsque ad tres vncias filij naturales cōsequi possunt. L. i. Cod. Th. De naturalib. filiis. Anastasius postea cōstituit vt si

AD VETER. FORMVL. 615

quis concubinā vxoris loco habuerit & filios ex ea susceperit, illis posse omnem hereditatē relinquere, non extantib. aliis, L. Iubemus Cod. De naturalib. liberis. Sed id Iustinianus immutauit & ad semisē reduxit L. Humanitatis eod. tandemque reuocauit Nou. LXXXIX. vt in assem institui possent. In Galliis autem veterem vsum seruatum fuisse docet hęc formula, nec obseruatam Valētiniani constitutionē de trib. vnciis: quò pertinent hęc verba, *consuetudo exposcit*, maximēq. propter cōmixtionē exterarū gētū qui naturales liberos à legitimis vix discernabant.

BENE INGENVAM] impari tamen dignitate, alioqui solo affectu vxor esse potuisset.

NATURALES APPELLANTVR] Innuit sine dotalib. instrumētis nō intelligi matrimoniū, nec legitimos nasci liberos. Modestinus tamē inter regulas iuris refert in liberæ mulieris consuetudine non concubinātū esse, sed matrimoniū. L. In liberæ De ritu nupt. Quod ita intelligēdum est si quidē affectu & honore vxoris sit habita. Sane. n. inquit Vlp. nisi dignitate nihil interest. L. Item legato De legatis III. & Papinianus cū dixisset donationes in concubinā collatas non posse reuocari, adiicit, *an autem maritalis honor & affectio pridē precesserit, personis cōparatis, vitæ cōiunctione cōsiderata perpēdendū esse, neq; enim tabulas facere matrimonium.* L. Donat. xxxi. De donat. Sed postea receptū est & Theod. iure probatū, vt inter impares honestate personas nō aliās cōstaret matrimoniū nisi dotalib. instrumētis cōscriptis, nec aliās legitimi essent liberi. L. Si donat. C. de nupt. L. III. C. Th eo. quo referri pnt huius formulæ verba, sed talis causa, &c. Non dubito

hoc ius postea à Iustiniano immutatum, vt etiã inter impares legitima essent matrimonia sine instrumentis dotalibus L. Imperialis. §. immo Cod. De nuptiis. Quam legem idem refixit Nouel. LXXIV. fixit rursum Nou. CXII. exceptis illustribus viris, quos non aliter matrimonium contrahere voluit nisi dotalibus instrumentis confectis: ceteros ex solo affectu vxores ducere. Sed Iustinianicum ius necdum in Galliis vsu receptum fuisse iam antea animaduertimus.

CAP.
LIII.

MANDATVM] Forma mandati ad insinuandam & publicandam superiorem donationem: quo factò eiusmodi naturales liberos legitimos effici & legitimam percipere patris successionem docet hæc formula.

CAP.
LIV.

GESTA] Insinuatio & professio apud acta municipalia, stabiliendæ & firmandæ donationis gratia. De eiusmodi gestis vide Marcul. lib. II. cap. XXXVII.

CAP.
LV.

EPISTOLA] à procuratore scripta, qua se ex mandato donationem insinuasse refert.

CAP.
LVI.

GESTA MANUMISSIONIS] Acta sunt manumissionis in ecclesia celebratæ, ex parte tamen mutila.

ILLE DIACONVS TESTATUR] primus diaconorum siue archidiaconus. Præerat ille libertatibus quæ in ecclesia dabantur, manumissionisque tabulas conficiebat, vt hæc formula testatur. Leg. Ribuar. tit. LX. qui seruum suum pro animæ suæ remedio, seu pro precio, secundum legem Romanam liberare voluerint, vt in ecclesia coram presbyteris, diaconibus seu cuncto clero, & plebe, in manû episcopi seruum cum tabulis tradat, & episcopus ar-

archidiacono iubeat, vt ei tabulas secundum legem Romanam qua ecclesia viuit scribere faciat, & tam ipse quam omnis procreatio eius liberi permaneant, & sub iurisdictione ecclesie consistant. Statuit etiam eadem Lex Ribuarua, vt si in iudicio controuersia existat vtrū aliquis liber an seruus sit, & manumissionis tabulæ in dubium vocentur, vt archidiaconus & testes ante regem vel episcopum hac de re iurent: & si verè manumissum fuisse alleuerauerint, multa XLV. solidorum archidiacono debetur. Sin minus, seruum cum pari multa domino archidiaconus restituere iubetur, ex quibus non parum lucis huic capiti accedit. Id ipsum testatur Amalarius Treuirensis, vbi de archidiaconi officio agit, non quidem in vulgatis, sed in Ms. Codice S. Victoris Parisiensis. Gesta, inquit, libertatum episcopo defert. Ebo De ministris Rhemenfis ecclesie, in Archidiaconi officio, libertates liberorum cum testibus probare, alienorum seruorum ad gradus venire volentium exigere: potestatem etiam habens libertatem ecclesiastica propria de familia facere, & alienis exigere.

VINDICTA QVE LIBERARE] improprie. Nā aliud est vindicta manumittere, aliud in ecclesia, sed quia vetustissimus plenæ libertatis dandæ modus erat per vindictam, vt manumissi ciues Romani fierent, ideo hoc nomine in manumissione ecclesie vsus est, quæ post constitutionem Constantini eandem vim obtinuit.

DONATIONEM BONÆ MEMORIÆ CONSTANTINI] Constat manumissionis in ecclesia Cōstantinum auctorem fuisse, quod

præsertim honori ecclesiarum tributum est, sed & libertati, cuius adipiscendæ apud magistratus propter varias ambages maior tum erat difficultas. Tres igitur editæ sunt à Constantino de ea re constitutiones: quarum vna est in Cod. Th. tit. De manumissionibus in ecclesia ad Osum episcopum, eaque postrema, nimirum Crispo & Constantino Cofs. Est alia huic prior in Cod. Iustiniano De his qui in ecclesiis manumittuntur, ad Protogenem episcopum Sabino & Aradio Rufino Cofs. Iam dudum placuit, inquit Constantinus, ut in ecclesia catholica libertatem domini suis famulis præstare possint, si sub aspectu plebis, assistentibus Christianorum antistitibus id faciant, ut propter facti memoriam vice actorum interponatur qualiscumque scriptura, ex quo apparet præcessisse & aliam quæ non extat. Sane Sozomenus histor. eccles. lib. i. cap. ix. asserit tres Constantinum fecisse Leges de manumissionibus in ecclesiis. Auctoris verba quia huic formulæ lucem afferunt visum est adscribere:

ἀξιόν μὴ παραλιπείν τὰ νομοθετηθέντα ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐλευθερωθῶν, τῆς πολλῆς δουλείας ἔσσης πρὸς τὴν κτῆσιν τῆς ἀμαίνονος ἐλευθερίας ἐν πολιτείᾳ Ρωμαίων καλεῖται, τρεῖς ἔδειτο νόμοις, ἡ φισάμνος πάντας τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐλευθερωθῶν, ὑπὸ μάρτυσι τοῖς ἱερεῦσι, πολιτείας Ρωμαϊκῆς τυγχάνειν. ταύτης τῆς εὐσεβῆς ἐφαρέσεως, εἰς ἑπὶ γυνὴ ὁ χεῖνος φέρει τὸν ἑλεγχον, ἔδειτο κρατούμενος τὸν πρὸς τῶν νόμοις, προεγράφετο ἐν τοῖς γρημματέοις τῶν ἐλευθεριῶν. Quæ postrema non est allequutus Latinus Tripartitæ interpres, sed ex hac formulâ interpretationem claram & certam accipiunt.

Huius

AD VETER. FORMVL. 619

Huius manumissionis præclarum extat exemplum apud Ennodium Ticinensem episcopum de Gerontio Agapiti seruo, vbi elegantissimum ex B. Augustini sermonibus nondum editis locū adfert eruditissimus Sirmōdus. Est etiam ea de re Aurelianensis inscriptio, quam multi exscripsere, quam tamen posterioris ætatis esse existimo, circa tertiæ regum nostrorum familiæ primordia.

EA TAMEN CONDITIO] Etsi nulla lacunæ nota in Ms. heic apponatur, quædam tamen deesse manifestum est, ea scilicet quæ ad gesta manumissionis de qua agitur pertinent.

AD VETERES FORMVLAS SE-
CVNDVM LEGEM ROMANAM.

DONATIO ECCLESIAE] Donationum CAP. I.
eiusmodi exēpla varia Marcul. tradit li. II.

IN CONDITA ILLA] In designandis locis solent hæ formulæ *condita* vocabulum vsurpare, quod nec apud Marculfum & Incerti auctoris formulas reperitur, nec etiam alibi facile occurrit. Quo nomine certum locum & territorium designari apparet. Sic in donatione Haganonis ad S. Martinum Turonensem cuius particulas antea protulimus. *Fridegiso Abati trado mansum nostram dominicatum, quem extra consortium fratrum in hereditate habemus, in pago Blesensi, in condita ponte Lapidense, in villa Bliderico, &c. partibus S. Martini tradimus cum hominibus ibidem commorantibus, quos colonaris ordine vivere constitimus, &c. Data XVII. KL. Iunii Anno V. HLudouici*

Qq